

مسائل و مشکلات تولید و صادرات خرمای ایران

مقداد تکلوزاده (دبیرکل انجمن ملی خرمای ایران)

تنها حدود ۹.۱۴ درصد از تولید ناخالص داخلی (GDP) ایران ناشی از تجارت خارجی است. در مقام مقایسه، این رقم را می‌توان در کنار وابستگی ۸۴.۶ درصدی اقتصاد اسلواکی و وابستگی ۷۸.۳ درصدی اقتصاد امارات متحده عربی به تجارت خارجی مورد بررسی قرار داد. اینها همه در حالی است که بسیاری از ظرفیت‌های تجارت خارجی ما حتی فعال هم نشده‌اند. به‌عنوان نمونه، شهرهای ساحلی و بنادر ایران زیرساخت مناسبی برای تجارت خارجی ندارند و به‌همین دلیل اصولاً توسعه یافته نیستند. افزون بر این، ایران نتوانسته از برخی مزیت‌های ژئواکونومیک خود آنچنان که باید بهره بگیرد. ایران به‌صورت بالقوه می‌تواند به‌عنوان حلقه وصل ترانزیت کالا میان کشورهای محصور در خشکی و آب‌های آزاد عمل کند و به اقتصاد حدوداً ۳۰۰ میلیارد دلاری این منطقه سیطره پیدا کند. با این همه، ترکیه‌یی‌ها به‌عنوان رقیب منطقه‌یی ایران، این فرصت را هم از چنگ ایران در آورده‌اند. استفاده از امکانات صادرات مجدد (re-exportation) از مبدا ایران هم به دلایل مختلف (از جمله تحریم‌های بین‌المللی) در محاق قرار دارد. به این ترتیب، ایران نتوانسته حتی از بدیهی‌ترین مزایای نسبی خود در زمینه تجارت خارجی هم بهره‌برداری کند.

اقتصاد ایران، همچنان درون‌نگر

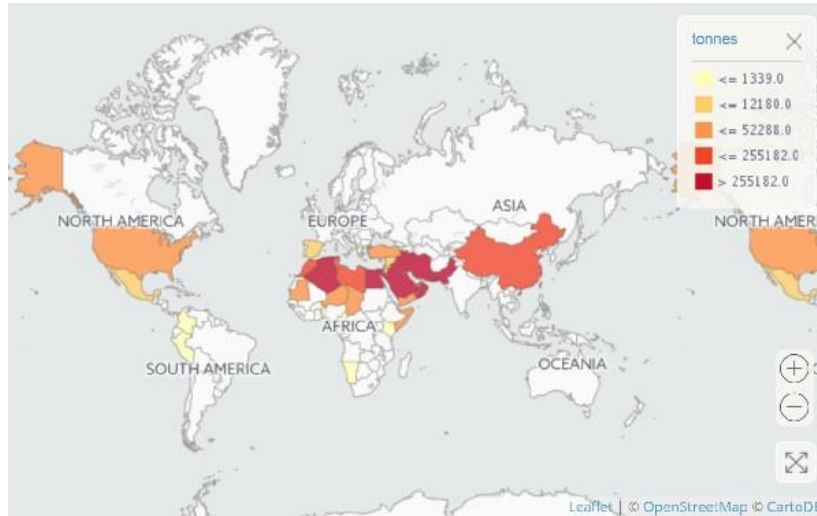
یکی از بخش‌های مهم اقتصاد مقاومتی که سیاست‌های کلی آن توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شده، توجه همزمان اقتصاد ایران به تجارت با جهان، در عین توجه به ظرفیت‌های داخلی است. اقتصاد ایران به‌دلیل دهه‌ها تحریم عمدتاً متکی به داخل بوده و بخش عمده‌یی از تولید ناخالص داخلی (GDP) ما نه ناشی از تجارت با کشورهای دیگر که ناشی از تولید و مصرف داخلی بوده است.

جدول کتاب «جهانی از اعداد» که توسط اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران منتشر شده، نشان می‌دهد اقتصاد برخی کشورهایی که در نزدیکی ایران واقع شده‌اند تا چه اندازه مبتنی بر تجارت خارجی است. به‌عنوان نمونه، در سال ۲۰۱۳ و در امارات متحده عربی، نسبت «معامله» (متوسط واردات به اضافه صادرات کالاها) بر تولید ناخالص داخلی، حدود ۷۸.۳ درصد بوده است. این یعنی بده‌بستان تجاری بیش از ۷۸ درصد از تولید ناخالص داخلی امارات متحده عربی را در این سال تشکیل می‌داده است. همین نسبت در عمان (که پیش از این اقتصادی به‌شدت بسته داشت) به ۵۵.۴ درصد می‌رسد. رتبه نخست این جدول هم از آن اسلواکی است که ۸۴.۶ درصد از تولید ناخالص داخلی‌اش ناشی از مجموع متوسط واردات و صادرات بوده است.

ایران اما در کجای این فهرست قرار می‌گیرد؟ کتاب مورد اشاره نام ایران را نیاورده اما داده‌های گمرکی ایران نشان می‌دهند مجموع واردات و صادرات ایران در ماه ژوئن سال ۲۰۱۹ میلادی، حدود ۳۷.۵ میلیارد دلار بوده است. چنانچه تولید ناخالص داخلی ایران در همان زمان را حدود ۴۱۰ میلیارد دلار در نظر بگیریم، نسبت «معامله» به تولید ناخالص داخلی در ایران به ۹.۱۴ درصد می‌رسد.

تحلیل آمارهای رسمی نشان می‌دهد با وجود پیشتازی سنتی ایران در تولید خرمای دنیا، مهمترین نیاز نخلستانهای کشور، توجه مدیران کلان به گسترش فناوری و بکارگیری روشهای نوین در سطح این نخلستانهاست .

از قدیم‌الایام خرما بصورت سنتی در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا تولید می‌شده است. در سالهای اخیر نیز گرچه تولید این محصول در برخی مناطق دیگر جهان نیز مورد توجه قرار گرفته، اما هنوز کانون تولید این محصول در همین مناطق است.

نقشه پراکندگی کشورهای تولیدکننده خرما در جهان در سال ۲۰۲۰ میلادی

* تولید خرما

مطابق آخرین آمارهای فائو، در سال ۲۰۲۰ کل تولید خرما در جهان، از مرز ۷.۶ میلیون تن گذشته است. این میزان بیش از دو برابر تولید سال ۱۹۹۲، و چهار برابر میزان تولید در سال ۱۹۶۱ است.

بر همین اساس در این بازه زمانی، تولید این محصول در ایران نیز چهار برابر شده است. چنان که تولید ۳۰۰ هزار تنی در سال ۱۹۶۱، در سال ۱۹۹۲ به ۵۷۸ هزار تن رسید و در سال ۲۰۲۰ از مرز ۱.۲۵۶ میلیون تن عبور کرد.

* سطح نخلستانها

گزارشهای فائو در سال ۲۰۲۰ نشان می‌دهد سطح زیر کشت خرما در جهان در این سال حدود ۱.۱۲۷ میلیون تن است. این عدد در سال ۱۹۶۱، ۲۴۱ هزار هکتار بوده و در سال ۱۹۹۹ رقمی حدود یک میلیون هکتار را نشان می‌دهد.

بر اساس همین آمارها سطح نخلستانهای ایران در سال ۲۰۲۰، حدود ۱۵۰ هزار هکتار بوده که نسبت به ۷۸ هزار هکتار سال ۱۹۶۱، رشد دو برابری را نشان می‌دهد.

* بازدهی و عملکرد

بر همین اساس جالب است که عملکرد خرما در جهان، از سال ۱۹۶۱ تا ۲۰۲۰ میلادی، روندی کاهشی داشته است. این موضوع احتمالاً به دلایلی همچون جنگ‌ها و سطح فناوری‌ها و دانش بکارگیری شده در کشورهای عمدتاً فقیر تولیدکننده این محصول است. عملکرد خرما در کل جهان در سال ۱۹۶۱، رقمی حدود ۷.۸ تن بر هکتار بوده که در سال ۲۰۲۰، به ۶.۷ تن کاهش یافته است.

طی این مدت روند عملکرد نخلستان های ایران روندی افزایشی است، بطوریکه که عملکرد ۳.۸ تن بر هکتار در سال ۱۹۶۱، با افزایش تدریجی به ۵.۴ تن بر هکتار در سال ۲۰۲۰ بالغ شده است. ایران ۱۳ درصد از سطح زیر کشت و ۱۵ درصد از تولید خرماى جهان را به خود اختصاص داده است.

نکته مهم در این میان شرایط عملکرد این محصول در کشورهای همتراز، همچون مصر است. مصر از نظر ظرفیتهای اقتصادی و همچنین دانش فنی، تفاوت چندانی با ایران ندارد، حال آنکه عملکرد نخلستانهای این کشور، تفاوت فاحشی با کشور ما دارد. میزان تولید خرما در مصر با یک چهارم سطح زیر کشت خرما در ایران، بیش از کشور ماست.

سطح عملکرد باغ های خرما در مصر، در سال ۱۹۶۱، رقمی حدود ۲۴ تن در هکتار بوده که در سال ۲۰۲۰ از مرز ۳۳ تن بر هکتار عبور کرده است. این رقم حتی در سال ۲۰۱۲ با ۳۶ تن بر هکتار در کل تاریخ تولید خرماى جهان رکورد زد.

*** کشورهای برتر و جایگاه ایران**

به این ترتیب بی تردید مصر با بکارگیری مؤلفه‌های فنی، برترین تولیدکننده خرما در جهان است. پس از مصر، کشورهای برتر تولیدکننده خرما در جهان عبارتند از ایران، الجزایر، عربستان، عراق، پاکستان، سودان، عمان، امارات متحده عربی و تونس.

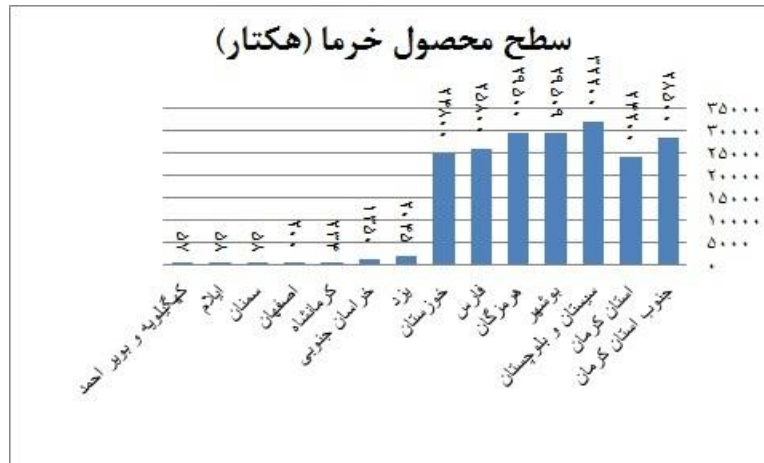
نمودار برترین کشورهای دنیا در تولید خرما

در این میان مصر بیشترین و عراق کمترین درجه عملکرد را به خود اختصاص داده‌اند. در میان این ۱۰ کشور، علاوه بر مصر، نخلستانهای کشورهای عربستان، عمان، امارات و حتی سودان عملکردی بهتر از نخلستانهای ایران دارد.

نمودار سطح زیر کشت برترین کشورهای دنیا در تولید خرما

توضیحات بالا نشان می‌دهد از منظر سطح زیر کشت نیز در میان این ۱۰ کشور گسترده‌ترین نخلستانها مربوط به کشور عراق است. در این میان آمارهای فائو نشانگر آن است که عملکرد نخلستانهای ایران در میان کل کشورهای دنیا در جایگاه دوازدهم قرار دارد.

طبق آخرین اطلاعات مرکز آمار ایران و آمارنامه محصولات کشاورزی وزارت جهاد کشاورزی طی ۲۵ سال گذشته میزان تولید خرما در کشور بیش از ۵ برابر افزایش یافته است.

قوانین دست و پا گیر محل تولید

احصا قوانین محل و دست و پاگیر در حوزه‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری و بهبود فضای کسب و کار با نگاه علمی و ارائه راهکار رفع آنها باید در دستور کار باشد تا به دستاوردهای عملیاتی در زمینه حمایت از تولید دست پیدا کنیم متأسفانه برخی قوانین دست و پاگیر کمر تولید را شکسته است و عوامل متعددی از جمله مالیات بر ارزش افزوده، عوارض گمرکی و نرخ سود تسهیلات بانکی تولیدکنندگان را دچار مشکل کرده که باید از میان برداشته شود

در حال حاضر بیش از ۱۸۰ هزار فقره قانون وجود دارد، این تعداد زیاد که در بین آنها قوانین زائد به چشم می‌خورد موجب شده فضای سخت و طولانی را برای بهبود فضای کسب و کار و رشد بخش خصوصی ایجاد کند متأسفانه در ایران، گستردگی، تعدد، ابهام و پیچیدگی مقررات با ایجاد زمینه تعابیر و تفاسیر متعدد، شرایط را برای پیدایش فساد مالی و اداری فراهم آورده و با افزایش هزینه تولید، بسیاری از کسب و کارها را به سمت فعالیت‌های غیررسمی سوق داده است. براساس گزارش رقابت‌پذیری سال

۲۰۱۹-۲۰ ایران در شاخص بار مقررات دولتی در جایگاه ۹۷ از بین ۱۳۸ کشور قرار گرفته است. همچنین تورم مقرراتی سبب رویگردانی کارآفرینان از فعالیت رسمی و بزرگ شدن بخش غیررسمی اقتصاد شده است. مادامی که اخذ مجوزها دارای فرآیندی پیچیده، مبهم و پرهزینه باشد، تمایل اشخاص به فعالیت در بخش رسمی اقتصاد، به دلیل دشوار بودن تبعیت از مقررات، کاهش می‌یابد. از طرف دیگر نبود ثبات در قوانین منجر به ایجاد نااطمینانی در محیط فعالیت‌های اقتصادی اعم از تولید و بازرگانی می‌شود و امکان برنامه‌ریزی را سلب می‌کند. لازم به ذکر است که هدف بخش خصوصی از طرح مشکل تعدد قوانین دست و پاگیر، لزوماً حذف همگی آنها نیست بلکه کاهش تعداد مقررات و افزایش کیفیت سایر قوانین مدنظر است به نحوی که کمترین اثر سوء را بر عملکرد بنگاه‌ها داشته باشد

قوانین دست و پاگیر بیمه‌ای، بانکی (نرخ بالای تسهیلات و بروکراسی اداری اخذ آن)، مالیاتی (اخذ مالیات به صورت سلیقه ای) هم چنین عدم ثبات نرخ ارز و غیر واقعی بودن این نرخ و قوانین غیر کارشناسی منجر به کاهش صادرات محصولات کشاورزی و به

طبع آن ضرر تولید کنندگان این بخش شده است که نیاز به اصلاح آن احساس می شود چرا که این قوانین تولید کننده واقعی را اذیت می کند.

موانع و چالش های اساسی صادرات خرماي ایران

مهم ترین چالش های صنعت خرما بر اساس تحلیل تطبیقی زنجیره ارزش :

خرده مالکی و قیمت تمام شده بالای محصول به دلیل سو مدیریت هزینه های تولید و کمبود استفاده از مکانیزاسیون در باغات مناطق تولید

کمبود بازار یابی منسجم و هدفمند و جریان اطلاعات به باغداران و واحدهای بسته بندی

پایین بودن ضریب نفوذ دانش و به طبع آن عدم استفاده از روش های نوین تولید و فرآوری محصول

کمبود دیپلماسی اقتصادی و عدم ثبات نسبی نرخ ارز و کم رنگ شدن مشوق های صادراتی

ناکارآمدی کانال های توزیع و وجود واسطه ها و دلال ها بین تولید کنندگان و مصرف کنندگان

مشکلات ناشی از نقدینگی واحدهای بسته بندی خرما در فصل برداشت به جهت تامین مالی باغداران و خرید وسایل اولیه جهت تامین بهداشت محصول (ضرورت تامین سرمایه در گردش جهت تجهیز بهداشتی واحد ها و کارگاه ها)

کمبود واحدهای درجه بندی و بسته بندی بهداشتی و اصولی خرما که به کاهش کیفیت و ارزش خرما منجر می شود.

کمبود صنایع اقتصادی تولید شیرینی خرمایی و صنایع دستی و صنایع تبدیلی با توجه به حجم بالای ضایعات خرما و شاخ و برگ آن

آفات رو به گسترش در سطح مناطق تولید (زنجره و سوسک چوبخوار درخت خرما) که در نهایت موجبات کاهش کمی و کیفی محصول را منجر خواهد شد.